

SÉNAT DE BELGIQUE

SESSION EXTRAORDINAIRE DE 2010

---

22 SEPTEMBRE 2010

Proposition de loi modifiant diverses dispositions relatives au droit des mineurs d'être entendus par le juge

(Déposée par Mmes Sabine de Bethune et Martine Taelman)

DÉVELOPPEMENTS

La présente proposition de loi reprend le texte d'une proposition qui a déjà été déposée au Sénat le 13 octobre 2000 (doc. Sénat, n° 2-554/1 - 2000/2001). Après avoir été amendée par la commission de la Justice, la proposition de loi initiale a été adoptée par l'assemblée plénière du Sénat et transmise à la Chambre des représentants le 25 juillet 2002. Le projet de loi a été frappé de caducité par suite de la dissolution des chambres législatives le 10 avril 2003, mais il a été relevé de caducité par la loi du 8 décembre 2003 (*Moniteur belge* du 19 décembre 2003). Il a cependant été frappé de caducité par suite de la dissolution des chambres législatives le 2 mai 2003. La proposition initiale a été redéposée le 17 mars 2008 (voyez aussi doc. Sénat, n° 4-645/1 - 2007/2008).

1. Le droit des mineurs d'âge d'être entendus: la réglementation actuelle

Le droit, pour les enfants, d'être entendus a été inscrit en 1994 à l'article 931 du Code judiciaire à l'occasion de la transposition de l'article 12 de la Convention internationale relative aux droits de l'enfant dans le droit belge. L'article en question prévoit que tout mineur peut exprimer son opinion dans toute procédure judiciaire ou administrative l'intéressant.

En vertu de l'article 931 du Code judiciaire, dans toute procédure le concernant, le mineur capable de

BELGISCHE SENAAAT

BUITENGEWONE ZITTING 2010

---

22 SEPTEMBER 2010

Wetsvoorstel tot wijziging van verschillende bepalingen over het recht van minderjarigen om door de rechter te worden gehoord

(Ingediend door de dames Sabine de Bethune en Martine Taelman)

TOELICHTING

Dit wetsvoorstel neemt de tekst over van een voorstel dat reeds op 13 oktober 2000 in de Senaat werd ingediend (stuk Senaat, nr. 2-554/1 - 2000/2001). Het werd, na amendering door de commissie voor de Justitie, door de plenaire vergadering van de Senaat aangenomen en op 25 juli 2002 aan de Kamer van volksvertegenwoordigers overgezonden. Het wetsontwerp verviel door de ontbinding van de wetgevende kamers op 10 april 2003, maar werd van verval ontheven bij de wet van 8 december 2003 (*Belgisch Staatsblad* van 19 december 2003). Het verviel echter opnieuw door de ontbinding van de wetgevende kamers op 2 mei 2007. Op 17 maart 2008 werd het oorspronkelijke voorstel opnieuw ingediend (zie ook stuk Senaat, nr. 4-645/1 - 2007/2008).

1. Het recht van minderjarigen om gehoord te worden: de huidige regelgeving

Het hoorrecht van kinderen werd in 1994 ingeschreven in artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek, om vertaling te geven aan artikel 12 van het Internationaal Verdrag inzake de rechten van het kind. Dat artikel stelt dat iedere minderjarige zijn mening mag uiten in iedere juridische of administratieve procedure die hem aanbelangt.

Krachtens artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek kan de minderjarige die over het vereiste onderschei-

discernement peut, à sa demande ou sur décision du juge, être entendu, hors la présence des parties, par le juge ou la personne désignée par ce dernier.

Cette réglementation, qui donne au mineur la faculté de demander à être entendu, faculté que l'on pourrait aussi qualifier de «droit d'être entendu découlant du droit commun», n'offre donc qu'une possibilité. L'initiative peut émaner à cet égard du mineur proprement dit ou du juge. Lorsque le juge décide d'entendre le mineur, celui-ci peut toujours opposer un refus. Si l'initiative émane du mineur, le juge ne peut refuser d'entendre l'enfant que par une décision spécialement motivée, fondée exclusivement sur le fait que le mineur ne dispose pas de la faculté de discernement requise. L'article 931 du Code judiciaire utilise donc comme critère le fait de disposer de la faculté de discernement requise. Aucun recours n'est possible contre la décision du juge d'entendre ou de ne pas entendre le mineur.

Par ailleurs, l'on a inséré, dans la loi du 8 avril 1965 relative à la protection de la jeunesse, un article 56bis nouveau qui oblige le juge de la jeunesse à convoquer tout mineur de douze ans au moins en cas de litige civil concernant l'autorité parentale, l'administration des biens du mineur, l'exercice du droit de visite ou la désignation d'un subrogé tuteur.

Contrairement à ce qui est le cas en ce qui concerne l'article 931 du Code judiciaire, il est question en l'espèce d'une obligation de convocation qui ne souffre aucune exception, et le critère utilisé est l'âge minimum de douze ans. Le juge de la jeunesse peut toutefois toujours entendre un mineur de moins de douze ans s'il l'estime opportun (article 51, alinéa 1er, de la loi relative à la protection de la jeunesse).

2. Les lacunes de la réglementation actuelle

L'introduction, en droit interne belge, du droit d'être entendu est, bien entendu, une bonne chose. Elle représente une étape importante sur la voie de la reconnaissance juridique de l'enfant en tant que sujet de droit, d'autant plus que l'article 931 du Code judiciaire lui a conféré une portée générale qui dépasse le cadre des procédures de divorce (Deli, D., «*Het horen van minderjarigen volgens het gewijzigde artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek*», in *Rechtskundig Weekblad*, 1995, n° 36, p. 275).

La réglementation existante présente toutefois de nombreuses lacunes.

dingsvermogen beschikt, in elk geding dat hem betreft, op zijn verzoek of op beslissing van de rechter, worden gehoord door de rechter of door de persoon welke die aanwijst, zonder dat de partijen bij dat onderhoud aanwezig zijn.

Deze regeling, ook wel het «gemeenrechtelijk» hoorrecht genoemd, betreft derhalve een facultatieve mogelijkheid voor het horen van de minderjarige: het initiatief hiervoor kan zowel van de minderjarige zelf uitgaan als van de rechter. Indien de rechter beslist om de minderjarige te horen, kan deze evenwel weigeren. Indien het initiatief uitgaat van de minderjarige, kan de rechter slechts weigeren het kind te horen bij een speciaal gemotiveerde beslissing, uitsluitend gegrond op het feit dat de minderjarige niet over het vereiste onderscheidingsvermogen beschikt. Artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek hanteert bijgevolg het beschikken over het vereiste onderscheidingsvermogen als criterium. Tegen de beslissing van de rechter om de minderjarige al dan niet te horen is geen hoger beroep mogelijk.

Daarnaast werd in de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming een nieuw artikel 56bis opgenomen, dat de jeugdrechter verplicht om elke minderjarige die de leeftijd van twaalf jaar heeft bereikt op te roepen in burgerlijke geschillen die verband houden met het ouderlijk gezag, het beheer van de goederen van de minderjarige, de uitoefening van het bezoekrecht of de aanwijzing van een toezienend voogd.

In tegenstelling tot artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek betreft het hier een oproepingsplicht, waarop geen uitzondering mogelijk is, en wordt de minimumleeftijd van twaalf jaar als criterium gehanteerd. De jeugdrechter heeft wel steeds de mogelijkheid om een minderjarige onder de leeftijd van twaalf jaar te horen indien hij dit aangewezen acht (artikel 51, eerste lid, van de jeugdbeschermingswet).

2. De onvolkomenheden van de huidige regelgeving

Dat het hoorrecht is ingevoerd in het Belgische interne recht is uiteraard een goede zaak. Het betekent een belangrijke stap voorwaarts in de juridische erkenning van het kind als rechtssubject, vooral omdat er in artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek een algemene draagwijdte aan werd gegeven die verder reikt dan de echtscheidingsprocedures (Deli, D., «*Het horen van minderjarigen volgens het gewijzigde artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek*», in *Rechtskundig Weekblad*, 1995, nr. 36, blz. 275).

In de bestaande regelgeving zijn er nochtans heel wat onvolkomenheden.

D'une part, on constate que l'article 931 du Code judiciaire et l'article 56bis de la loi relative à la protection de la jeunesse règlent chacun à sa façon l'audition des mineurs et prévoient chacun des conditions distinctes en la matière. L'article 931 du Code judiciaire donne aux mineurs qui disposent de la faculté de discernement requise une possibilité d'être entendus dans toute procédure les concernant. Par contre, l'article 56bis de la loi relative à la protection de la jeunesse prévoit l'obligation de convoquer tous les mineurs ayant atteint l'âge de douze ans dans une série de matières énumérées limitativement.

La logique, la cohérence et la sécurité juridique s'en trouvent donc compromises, car le droit d'être entendu est garanti différemment d'un tribunal compétent à l'autre, parfois même dans les mêmes matières.

Voici quelques exemples à titre d'illustration.

En droit commun, le mineur de douze ans qui désire être entendu dans une procédure devant le juge de paix sur la question de savoir lequel de ses parents exercera l'autorité parentale, doit adresser une demande (écrite) au juge de paix lequel peut la rejeter s'il estime que le mineur ne dispose pas de la faculté de discernement requise.

Si ce même litige doit être tranché par le juge de la jeunesse, le mineur doit obligatoirement être convoqué, en vertu de l'article 56bis de la loi relative à la protection de la jeunesse, en vue d'un entretien avec celui-ci.

Au cours de la procédure de divorce, le droit de visite et de séjour sont réglés devant le tribunal des référés, étant entendu qu'il n'existe aucune obligation de convoquer (règle de droit commun) et que le mineur doit demander lui-même à être entendu. Une fois que le divorce a été prononcé, le juge de la jeunesse devient compétent pour les discussions relatives au droit de visite et de séjour. Il y a alors à nouveau une obligation de convoquer (les mineurs ayant atteint l'âge de douze ans).

D'autre part, le caractère largement facultatif de l'audition de mineurs en application de l'article 931 du Code judiciaire peut également soulever des objections. Cet article n'offre pas suffisamment de garanties d'être entendus aux mineurs. Tout est dû au fait qu'il ne prévoit pas d'obligation de les convoquer systématiquement. Il dispose simplement que les mineurs peuvent être entendus s'ils demandent à l'être ou si le juge demande qu'ils le soient.

En ce qui concerne le mineur proprement dit, le risque existe même qu'il ignore l'existence d'un litige faisant l'objet d'une procédure dans laquelle il pourrait être entendu ou qu'averti d'une telle procédure, il

Enerzijds is er de vaststelling dat zowel artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek als artikel 56bis van de jeugdbeschermingswet elk op hun eigen wijze en met hun eigen voorwaarden het horen van de minderjarige regelen. Artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek voert een facultatieve hoormogelijkheid in voor minderjarigen die over het vereiste onderscheidingsvermogen beschikken, en dit in elk geding dat hen betreft. Artikel 56bis van de jeugdbeschermingswet daarentegen voorziet in een oproepingsplicht van alle minderjarigen vanaf twaalf jaar in een aantal limitatief opgesomde materies.

Logica, coherentie en rechtszekerheid zijn hierdoor ver zoek. Het hoorrecht wordt immers verschillend gewaarborgd naargelang de bevoegde rechtbank, ook al gaat het soms om dezelfde materies.

Enkele voorbeelden kunnen dit illustreren.

Volgens het gemeenrechtelijk hoorrecht moet een twaalfjarige die wil worden gehoord in een procedure voor de vrederechter over wie van de ouders het ouderlijk gezag zal uitoefenen, de vrederechter hierom (schriftelijk) verzoeken. De vrederechter kan dit verzoek afwijzen, indien hij meent dat de minderjarige niet over het vereiste onderscheidingsvermogen beschikt.

Indien dit identieke geschil door de jeugdrechter moet worden beslecht, wordt de minderjarige, overeenkomstig artikel 56bis van de jeugdbeschermingswet, wél verplicht opgeroepen om met de jeugdrechter te praten.

Tijdens de echtscheidingsprocedure wordt de omgang en het verblijf geregeld voor de rechtbank in kort geding, waar geen oproepingsplicht bestaat (gemeenrechtelijke regeling) en de minderjarige zelf de vraag moet stellen om gehoord te worden. Eens de scheiding een feit is, wordt de jeugdrechter bevoegd voor discussies inzake omgang en verblijf. Daar wordt de minderjarige (vanaf twaalf jaar) dan weer wél verplicht opgeroepen.

Anderzijds kunnen er ook bezwaren gemaakt worden bij het grotendeels facultatieve karakter van het horen van minderjarigen binnen de regeling van artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek. Minderjarigen krijgen hierdoor onvoldoende garanties om het hoorrecht uit te oefenen. Knelpunt is het feit dat artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek niet voorziet in een systematische oproepingsplicht, maar enkel stipuleert dat minderjarigen kunnen worden gehoord, hetzij op eigen initiatief, hetzij op initiatief van de rechter.

Wat de minderjarige zelf betreft, bestaat het risico dat hij niet eens op de hoogte is van het feit dat er een geschil hangende is waarin hij zou kunnen worden gehoord of, als hij daarvan al op de hoogte is, niet

ignore où elle en est ou à quel juge il peut s'adresser, à supposer bien sûr qu'il sache qu'il peut intervenir, ce qui n'est bien souvent pas le cas.

À cela s'ajoute le risque que le mineur peut ne pas oser prendre d'initiative pour être entendu, soit parce que son entourage exerce sur lui une forte pression pour qu'il ne fasse rien, soit parce qu'il ne souhaite pas créer lui-même de conflits de loyauté (Deli, D., *l.c.*, n° 38).

Pour ce qui est du juge, le risque est réel qu'il ne décide d'entendre d'office le mineur que s'il ne parvient pas à prendre une décision sur la base des données que lui ont fournies les parties. Le droit d'être entendu est donc plutôt assimilé à un moyen de trancher un litige que considéré comme un droit de l'enfant lui-même (Maes, C., Stappers, L., Bouteligier, L., Degrande, D. et Van Gils, J. (red) *Mogen wij nu iets zeggen? Over kinderen, echtscheiding en hun recht om gehoord te worden*, Bruges, *Die Keure*, 1996, 17).

En outre, l'on peut s'interroger sur l'étendue du pouvoir discrétionnaire que le juge peut exercer dans les cas où des mineurs demandent explicitement à être entendus. Il lui appartient en effet d'apprécier si le mineur dispose de la faculté de discernement requise et l'on peut se demander à cet égard ce qui peut fonder son jugement. Le risque n'est pas exclu de voir un magistrat fort occupé juger plus rapidement qu'un autre qu'un mineur ne dispose pas d'une faculté de discernement suffisante. Du reste, comment le juge pourrait-il apprécier la faculté de discernement d'un mineur sans l'avoir d'abord rencontré? Le juge est certes tenu de motiver de manière convaincante son refus d'entendre un enfant, mais le bien-fondé de ce refus ne peut pas être vérifié, étant donné que son jugement n'est susceptible d'aucun recours. Il en résulte une érosion de l'obligation de motiver et, qui plus est, le droit d'être entendu pourrait s'en trouver vidé un jour de sa substance (Deli, D., *l.c.*, n° 21). Le mineur qui désire être entendu est donc tributaire de l'appréciation subjective du juge.

Dans un arrêt rendu sur une question préjudicielle posée par la Cour d'appel de Gand, la Cour constitutionnelle a jugé contraire à la Constitution d'exclure la possibilité d'interjeter appel contre la décision du juge de ne pas entendre le mineur au cours de la procédure, dans le cas où le juge oppose ce refus pour un motif autre que le fait, pour l'intéressé, de ne pas disposer d'une capacité de discernement suffisante (Cour constitutionnelle, arrêt n° 9/2010 du 4 février 2010).

En d'autres termes, la Cour constitutionnelle est d'avis que, dans cette situation, le mineur doit pouvoir interjeter appel de la décision du juge de ne pas l'entendre. En refusant dans pareil cas la possibilité de se pourvoir devant un juge d'appel, le législateur

weet bij welke rechter hij terecht kan of wat de stand van het geding is. Vaak weten kinderen trouwens niet eens dat ze een mogelijkheid tot tussenkomst hebben.

Daarnaast bestaat het gevaar dat de minderjarige geen initiatief durft te nemen om gehoord te worden, hetzij omdat hij onder zware druk wordt gezet door zijn omgeving, hetzij omdat hij zelf geen loyaleitsconflicten wenst te creëren (Deli, D., *l.c.*, nr. 38).

Wat de rechter betreft, is het risico reëel dat hij enkel de beslissing tot het ambtshalve horen zal nemen indien hij op basis van de door partijen verstrekte gegevens niet tot een besluit kan komen. Het hoorrecht wordt aldus meer een middel om een geschil te beslechten dan een recht van het kind zelf (Maes, C., Stappers, L., Bouteligier, L., Degrande, D. en Van Gils, J. (red) *Mogen wij nu iets zeggen? Over kinderen, echtscheiding en hun recht om gehoord te worden*, Brugge, *Die Keure*, 1996, 17).

Bovendien kunnen we ons vragen stellen bij de grote discretionaire bevoegdheid van de rechter wanneer de minderjarige zelf verzoekt te worden gehoord. Het komt de rechter immers toe te oordelen of de minderjarige over het vereiste onderscheidingsvermogen beschikt. De vraag rijst op welke basis de rechter daarover oordeelt. Het risico is niet denkbeeldig dat een druk bezet magistrat sneller oordeelt dat een minderjarige niet over voldoende onderscheidingsvermogen beschikt. Hoe kan de rechter trouwens het onderscheidingsvermogen van een minderjarige beoordelen zonder hem op voorhand te hebben gezien? De rechter is weliswaar verplicht zijn weigering een kind te horen afdoende te motiveren, maar deze motivering kan niet getoetst worden vermits hoger beroep niet mogelijk is. Dit leidt niet alleen tot een uitholling van de motiveringsplicht, maar in sommige gevallen zou dit wel eens kunnen leiden tot een uitholling van het hoorrecht zelfs (Deli, D., *l.c.*, nr. 21). Een minderjarige die wenst gehoord te worden is bijgevolg afhankelijk van het subjectieve oordeel van de rechter.

In een arrest op een prejudiciële vraag van het Hof van Beroep te Gent heeft het Grondwettelijk Hof geoordeeld dat het uitsluiten van de mogelijkheid om in beroep te gaan tegen de beslissing van de rechter om niet gehoord te kunnen worden in de procedure, in het geval dat de rechter dit weigert op andere gronden dan het feit dat men niet over voldoende onderscheidingsvermogen beschikt, ongrondwettelijk is. (Grondwettelijk Hof, arrest nr. 9/2010 van 4 februari 2010)

Met andere woorden is het Grondwettelijk Hof van oordeel dat de minderjarige in die situatie tegen de beschikking van de rechter om niet gehoord te kunnen worden in hoger beroep moet kunnen gaan. Als de wetgever in dat geval de toegang tot een rechter in

«*porte atteinte, de manière discriminatoire, au droit du mineur capable de discernement d'être entendu dans toute procédure le concernant, garanti par la Convention relative aux droits de l'enfant*». L'arrêt en question contraint le législateur à modifier l'article 931 du Code judiciaire.

3. Notre proposition : obligation de convoquer les mineurs dès l'âge de sept ans

a) *L'obligation de convocation couplée à l'obligation de comparution*

La présente proposition plaide pour que l'on garantisse effectivement aux mineurs le droit d'être entendus et pour que l'on assortisse ce droit d'une obligation de convocation et d'une obligation de comparution.

L'obligation de convocation est l'obligation, pour le juge, de convoquer le mineur dans toute procédure le concernant. L'obligation de comparution est l'obligation, pour le mineur, de comparaître devant le juge chaque fois qu'il est convoqué en vue d'un entretien.

L'obligation de convocation emporte que chaque mineur doit être informé automatiquement de la procédure en cours et de la possibilité pour lui de décider s'il va ou non exercer son droit de parole. L'enfant dispose en effet d'un droit de parole, mais il n'y a pas d'obligation de parole : lors de la comparution, il n'est pas obligé de parler (Maes, C., Stappers, L., Bouteligier, L., Degrande, D. et Van Gils, J. (red), *o.c.*, 18-19).

Dans notre proposition, nous parlons sciemment en néerlandais du «*spreekrecht*» (droit de parole) des mineurs et non pas de leur «*hoorrecht*» (terme usuel). C'est que du point de vue de l'enfant, il y a un droit de parler, et non pas un droit d'entendre, comme le laisserait supposer le terme néerlandais «*hoorrecht*» (Deli, D., *l.c.*, note sous 1 et Maes, C., Stappers, L., Bouteligier, L., Degrande, D. et Van Gils, J. (red), *o.c.*, 18).

Nous souscrivons à l'avis du «*Werkgroep artikel 12*», selon lequel le droit de parole des enfants doit être organisé de manière qu'ils puissent en faire le meilleur usage. Cela signifie qu'il faut supprimer tous les obstacles possibles, sans pour autant perdre de vue la nécessité de veiller à l'équilibre entre la participation et la protection de l'enfant (Maes, C.; Stappers, L.; Bouteligier, L.; Degrande, D. et Van Gils, J. (red), *o.c.*, 14). Le «*Werkgroep artikel 12*» est composé de gens de terrain du monde juridique (magistrats, avocats, juristes, ...) et du monde de la psychologie (psychologues et pédagogues), qui délibèrent activement

hoger beroep ontzegt, doet hij «*op discriminerende wijze afbreuk aan het recht van de minderjarige die over het vereiste onderscheidingsvermogen beschikt om in elk hem betreffend geding te worden gehoord, zoals gewaarborgd in het [Verdrag inzake de rechten van het kind]*». Dit arrest noopt de wetgever tot een aanpassing van artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek.

3. Ons voorstel : oproepingsplicht van minderjarigen vanaf zeven jaar

a) *Oproepingsplicht gekoppeld aan verschijningsplicht*

Met dit wetsvoorstel pleiten wij ervoor om het recht van minderjarigen om gehoord te worden effectief te waarborgen door het te koppelen aan een oproepingsplicht en een verschijningsplicht.

De oproepingsplicht is de verplichting van de rechter om de minderjarige bij elke procedure waarin hij betrokken is op te roepen. De verschijningsplicht is de verplichting van de minderjarige om voor de rechter te verschijnen wanneer hij wordt opgeroepen voor een gesprek.

De oproepingsplicht heeft tot gevolg dat iedere minderjarige automatisch wordt ingelicht over de ingeleide procedure en zo de kans krijgt om te beslissen over de uitoefening van het spreekrecht. Het kind beschikt immers over een spreekrecht, geen spreekplicht : het is bij verschijning niet verplicht te spreken (Maes, C., Stappers, L., Bouteligier, L., Degrande, D. en Van Gils, J. (red), *o.c.*, 18-19).

In ons voorstel hebben wij het bewust over het «*spreekrecht*» van minderjarigen, eerder dan de gebruikelijk gehanteerde term «*hoorrecht*». Vanuit de positie van het kind gaat het immers om het recht om te spreken en niet om het recht om te horen (Deli, D., *l.c.*, noot onder 1 en Maes, C., Stappers, L., Bouteligier, L., Degrande, D. en Van Gils, J. (red), *o.c.*, 18).

Wij onderschrijven de mening van de «*Werkgroep artikel 12*» dat het spreekrecht van kinderen zodanig moet worden georganiseerd dat het kind er optimaal van kan gebruikmaken. Dit betekent dat alle mogelijke hinderpalen moeten worden weggewerkt, zonder daarbij evenwel het evenwicht tussen de participatie van het kind en de bescherming ervan uit het oog te verliezen (Maes, C.; Stappers, L.; Bouteligier, L.; Degrande, D. en Van Gils, J. (red), *o.c.*, 14). «*Werkgroep artikel 12*» bestaat uit praktijkmensen uit de juridische wereld (magistraten, advocaten, juristen, ...) en de psychologische wereld (psychologen en peda-

depuis 1992 sur la manière dont le droit des mineurs d'être entendus dans les procédures judiciaires pourrait être concrétisé.

Les adversaires de l'audition obligatoire des enfants font valoir, notamment, qu'en entendant des enfants dans des procédures de divorce, on les place au centre d'un conflit. Ils craignent en outre qu'il en résulte une multiplication des situations conflictuelles entre parents et enfants.

Selon le « *Werkgroep artikel 12* », il est en effet préférable, du point de vue des enfants, qu'il n'y ait ni conflits, ni divorces, ni procédures. Malheureusement, il y en a, et les enfants y sont confrontés, qu'ils le veuillent ou non. Il est dès lors préférable de tenir compte des enfants, de les prendre au sérieux et de leur donner au moins la possibilité de faire entendre leur voix plutôt que de mener les procédures en question sans les y associer. Les enfants sont automatiquement impliqués dans les conflits dès le moment où une procédure est ouverte. Les exclure de tout revient à méconnaître leur droit de développer leur propre approche des choses et leur propre opinion, et l'on risque ainsi d'alimenter l'insécurité. Néanmoins, la manière dont on se servira de ce droit de parole sera déterminante pour ce qui est de l'intérêt des enfants : le souci de loyauté des enfants à l'égard de chacun de leurs parents doit absolument être respecté et il faut éviter de manoeuvrer des enfants dans une position de force (Maes, C.; Stappers, L.; Bouteligier, L.; Degrande, D. et Van Gils, J. (red), *o.c.*, 16).

Le *Kinderrechtencommissariaat* (Commissariat aux droits des enfants) souligne, lui aussi, qu'en associant les enfants aux dites procédures et en les entendant dans le cadre de celles-ci, on les reconnaît fondamentalement en tant que personnes et on peut prévenir des problèmes qui pourraient se poser plus tard (Rapport annuel *Kinderrechtencommissariaat* 1998-1999, Parlement flamand, doc. n° 42 (1999-2000), n° 1, p. 135). Or, dans une procédure de divorce, les enfants ne sont ni parties sur le plan juridique, ni parties responsables, ils n'en sont pas moins parties intéressées, ce qu'indique notamment le grand nombre de requêtes et/ou de demandes concernant cette question qui sont adressées au *Kinderrechtswinkel* et au *Kinderrechtencommissariaat* (*ibidem*), ou qui sont exprimées lors d'entretiens par l'intermédiaire du *Kinder- en Jongerentelefoon*.

D'autres adversaires de l'instauration d'une obligation de convoquer les enfants prétendent qu'une telle obligation comporterait le risque que l'enfant soit influencé par ses parents ou subisse une pression psychologique trop lourde.

Le danger de manipulation de l'enfant existe toujours, mais nous estimons qu'il est plus grand lorsque l'audition est facultative, parce qu'il y a alors

gogen) die, sedert 1992, vrijwillig en actief nadenken over hoe het recht van minderjarigen om gehoord te worden in gerechtelijke procedures moet worden geconcretiseerd.

Tegenstanders van het verplicht horen van kinderen voeren onder meer aan dat door het horen van kinderen in echtscheidingsprocedures zij in het midden van een conflict terecht komen. Zij vrezen ook dat het aantal conflictueuze situaties tussen ouders en kinderen zal toenemen.

Volgens de « *Werkgroep artikel 12* » is het « inderdaad evident dat vanuit het standpunt van de kinderen het beter is dat er geen conflicten, geen echtscheidingen en geen procedures zijn. Maar intussen zijn die er wél en hebben kinderen ermee te maken of ze dat nu willen of niet. Het is dan belangrijker met de kinderen rekening te houden en hen ernstig te nemen en hen zodoende minstens de mogelijkheid te geven hun stem te laten horen dan alles over hun hoofd heen te laten gebeuren. Door het inleiden van een procedure alleen al zijn de kinderen betrokken in het conflict. Ze overal buiten laten is niet alleen een miskennis van hun recht op een eigen benadering en mening, maar kan daarenboven de onzekerheid voeden. Niettemin zal de wijze waarop men met dit spreekrecht omspringt doorslaggevend zijn voor het belang van het kind : de loyauté van kinderen ten aanzien van beide ouders moet absoluut gerespecteerd worden en het manoeuvreren van kinderen in een machtspositie dient vermeden te worden » (Maes, C.; Stappers, L.; Bouteligier, L.; Degrande, D. et Van Gils, J. (red), *o.c.*, 16).

Ook het *Kinderrechtencommissariaat* beklemtoont dat het betrekken en horen van kinderen niet enkel een fundamentele erkenning inhoudt van het kind als persoon maar daarbovenop ook nog preventief kan inwerken op mogelijke problemen op een later tijdstip [*Jaarverslag Kinderrechtencommissariaat 1998-1999*, Vlaams Parlement, Stuk nr. 42 (1999-2000) nr. 1, p. 135]. Hoewel kinderen bij een echtscheiding geen juridische partij zijn en ook geen verantwoordelijke partij, zijn zij wel degelijk betrokken partij. Hun betrokkenheid blijkt onder meer uit cijfers van verzoeken en/of vragen die daarover binnenkomen bij bijvoorbeeld de *Kinderrechtswinkel*, de *Kinder- en Jongerentelefoon* en bij het *Kinderrechtencommissariaat* (*ibidem*).

Andere tegenstanders beweren dat de oproepingsplicht van kinderen een gevaar inhoudt van beïnvloeding van het kind door de ouders of van een te zware psychologische belasting van het kind.

De kans dat het kind gemanipuleerd wordt bestaat steeds. Maar wij zijn van mening dat deze kans juist groter is indien het horen facultatief is, omdat het

un risque immanent de voir l'enfant ne pas oser demander à être entendu en raison des pressions qui sont exercées sur lui par ses parents ou par l'un d'eux (voir aussi *supra*).

Sur ce point aussi, nous partageons l'avis du « *Werkgroep artikel 12* », selon lequel l'obligation de convoquer clarifie la position de l'enfant vis-à-vis de ses parents. En effet, elle atténue quelque peu le poids de l'influence exercée sur l'enfant par ses parents du seul fait que le juge a l'obligation de le convoquer et que ses parents ne peuvent plus rien faire à cet égard. Les parents devront considérer que la comparution de l'enfant dans le cadre d'une procédure en cours est une simple formalité à accomplir (Maes, C., Stappers, L., Bouteligier, L., Degrande, D. en Van Gils, J. (red.), *o.c.*, 18).

b) Pour tous les enfants à partir de l'âge de sept ans

Selon notre proposition, l'obligation de convoquer vaut pour toutes les procédures civiles concernant des mineurs qui ont atteint l'âge de sept ans.

L'actuel article 931 du Code judiciaire ne définit aucun critère d'âge, mais il accorde un droit de parole aux mineurs qui disposent d'une faculté de discernement suffisante. Par contre, il est question, à l'article 12 de la Convention relative aux droits de l'enfant, de « l'enfant capable d'exprimer librement son opinion ». Le critère ainsi défini est moins strict que celui que l'on fixe en disant que l'enfant doit « disposer d'une faculté de discernement suffisante ». Nous estimons que les jeunes enfants sont, eux aussi, parfaitement capables d'avoir une opinion, d'avoir une idée claire et sincère de la situation dans laquelle ils vivent journalièrement et de raconter à un juge ce qu'ils ressentent et ce qu'ils pensent à propos des questions qui les intéressent personnellement. La pratique nous apprend que les jeunes enfants de six à huit ans en sont déjà capables. Il nous semble dès lors réaliste de prévoir l'obligation de convoquer les enfants en question dès l'âge de sept ans, c'est-à-dire l'âge à partir duquel un enfant peut exprimer correctement son opinion de vive voix (voir également Maes, C., Stappers, L., Bouteligier, L., Degrande, D. en Van Gils, J. (red.), *o.c.*, 21), même si la fixation d'un âge déterminé a toujours quelque chose d'arbitraire et de subjectif.

Instaurer l'obligation de convoquer les mineurs à partir de l'âge de sept ans ne revient pas à empêcher des enfants plus jeunes d'exprimer leur opinion. La possibilité de convoquer des enfants de moins de sept ans, doit rester ouverte, de manière que l'on puisse entendre ceux qui demanderaient personnellement à être entendus (même si l'on peut considérer qu'il n'y en aura sans doute pas beaucoup) et, surtout, pour que

risico inherent is dat het kind, onder druk van (één van) zijn ouders, niet durft te vragen gehoord te worden (zie ook boven).

Ook hier delen wij de mening van « *Werkgroep artikel 12* » dat de oproepingsplicht de positie van het kind ten aanzien van zijn ouders precies duidelijker maakt. Het belang van beïnvloeding wordt immers een stuk afgezwakt, omdat het kind verplicht wordt opgeroepen voor de rechter en de ouders op dit vlak geen impact meer hebben. De ouders zullen het verschijnen van het kind als een verplichte formaliteit binnen een procedure moeten beschouwen (Maes, C., Stappers, L., Bouteligier, L., Degrande, D. en Van Gils, J. (red.), *o.c.*, 18).

b) Voor alle kinderen vanaf zeven jaar

In ons voorstel geldt de oproepingsplicht voor alle burgerlijke procedures die betrekking hebben op minderjarigen die de leeftijd van zeven jaar hebben bereikt.

Het huidige artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek bevat geen leeftijds criterium, maar kent een spreekrecht toe aan die minderjarige welke over voldoende onderscheidingsvermogen beschikt. Artikel 12 van het Kinderrechtenverdrag daarentegen heeft het over « het kind dat in staat is zijn of haar mening te vormen ». Dit criterium is minder streng dan het « beschikken over voldoende onderscheidingsvermogen ». Wij zijn van oordeel dat ook jongere kinderen in staat zijn een mening te hebben, een klare en eerlijke kijk op hun dagelijkse leefsituatie te hebben en aan een rechter te vertellen wat ze voelen en wat ze denken in aangelegenheden die hen persoonlijk aanbelangen. Uit de bestaande praktijk blijkt dit al het geval te zijn bij vrij jonge kinderen (van zes tot acht jaar). Het lijkt ons dan ook realistisch om het invoeren van de oproepingsplicht te laten ingaan vanaf zeven jaar, zijnde de leeftijd waarop een kind verbaal zijn mening behoorlijk kan weergeven (zie ook Maes, C., Stappers, L., Bouteligier, L., Degrande, D. en Van Gils, J. (red.), *o.c.*, 21), hoewel we ons ervan bewust zijn dat het vastleggen van een bepaalde leeftijd steeds enigszins arbitrair en subjectief is.

De oproepingsplicht voor minderjarigen vanaf zeven jaar betekent niet dat jongere kinderen in geen enkel geval hun mening kunnen uiten. De mogelijkheid om ook jongere kinderen op te roepen moet daarom blijven bestaan, voor het geval zij hierom zelf verzoeken (alhoewel dit misschien niet zoveel zal voorkomen), maar vooral om ook jongere kinderen uit eenzelfde gezin mee te kunnen oproepen. Zo is het

l'on puisse convoquer non seulement les enfants ayant atteint l'âge de sept ans d'un ménage, mais aussi les enfants de moins de sept ans de celui-ci. Il importe par exemple d'entendre tous les enfants d'un même ménage, pour éviter que les plus âgés soient seuls à devoir porter le poids de l'audition (Maes, C., Stappers, L., Bouteligier, L., Degrande, D. en Van Gils, J. (red.), *o.c.*, 21). Cela permet d'ailleurs au juge de se faire une idée plus complète des relations et des interactions qu'il y a au sein du ménage.

Pour ce qui est des mineurs de moins de sept ans, les dispositions de l'article 931 du Code judiciaire (possibilité de les entendre) seraient donc maintenues moyennant quelques modifications.

Cela signifie que le juge peut entendre les enfants de moins de sept ans dans le cadre de procédures relatives à des litiges civils qui les intéressent, soit à leur demande, soit de sa propre initiative (auquel cas ces enfants ont le droit de se taire).

Lorsque les enfants demandent à être entendus, le juge ne peut refuser l'audition de ceux-ci que par une décision spécialement motivée par le seul fait que le mineur ne dispose pas de la faculté de discernement requise ou que l'affaire en question est manifestement d'un intérêt secondaire. Aucun autre motif ne peut être pris en considération.

Nous avons inscrit une innovation importante dans notre proposition en prévoyant qu'un juge ne peut invoquer le manque de discernement du mineur que s'il l'a constaté personnellement ou que si la personne qu'il a désignée l'a constaté. Cela signifie que le juge (ou la personne qu'il a désignée) a rencontré préalablement le mineur et, par conséquent, qu'il ne peut plus prendre de décision à cet égard sans avoir vu le mineur et donc en se fondant uniquement sur la lettre de celui-ci.

Compte tenu de l'arrêt n° 9/2010 précité de la Cour constitutionnelle, la présente proposition de loi prévoit que le mineur a le droit d'interjeter appel de la décision du juge de ne pas l'entendre.

Bien que la Cour constitutionnelle ait jugé que le législateur pouvait limiter le droit d'interjeter appel pour le mineur ne disposant pas encore d'une capacité de discernement suffisante, les auteurs choisissent de permettre un pourvoi en appel dans tous les cas.

c) *Exception*

Notre proposition offre au juge la possibilité de déroger à l'obligation de convocation par une décision

bijvoorbeeld belangrijk alle kinderen uit een zelfde gezin te horen om te vermijden dat enkel de oudsten het gewicht dragen van het gesprek (Maes, C., Stappers, L., Bouteligier, L., Degrande, D. en Van Gils, J. (red.), *o.c.*, 21). Op deze wijze krijgt de rechter een completer zicht op de verhoudingen en de wisselwerkingen binnen het gezin.

Voor de minderjarigen jonger dan zeven jaar blijft de huidige regeling (de facultatieve hoormogelijkheid van artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek) dan ook behouden, mits enkele wijzigingen.

Dit betekent dat minderjarigen jonger dan zeven jaar door de rechter kunnen worden gehoord in burgerrechtelijke geschillen die hen betreffen, hetzij op initiatief van de rechter zelf (waarbij ook zij beschikken over het zwijgrecht), hetzij op eigen verzoek.

In het laatste geval kan een rechter slechts weigeren het kind te horen bij een speciaal gemotiveerde beslissing, uitsluitend gegrond op het feit dat de minderjarige niet over het vereiste onderscheidingsvermogen beschikt of om reden dat het een zaak betreft van kennelijk ondergeschikt belang. Een andere grond komt niet in aanmerking.

Een belangrijke nieuwigheid in ons voorstel is dat een rechter slechts kan beslissen dat een minderjarige niet over het vereiste onderscheidingsvermogen beschikt als hijzelf (of de persoon die hij heeft aangewezen) dit persoonlijk heeft vastgesteld. Dergelijke beslissing vergt dus dat de rechter (of de persoon die hij heeft aangewezen) de minderjarige voorafgaandelijk heeft ontmoet, en kan niet meer genomen worden zonder de minderjarige te zien, louter op basis van de brief van de minderjarige.

Gelet op het arrest nr. 9/2010 van het Grondwettelijk Hof (hierboven aangehaald), wordt ingeschreven dat de minderjarige het recht heeft in hoger beroep te gaan tegen de beslissing van de rechter om hem niet te horen.

Hoewel het Grondwettelijk Hof van oordeel was dat de wetgever het recht op hoger beroep kon beperken voor de minderjarige die nog niet over voldoende onderscheidingsvermogen beschikt, kiezen de indieners ervoor om in alle gevallen een hoger beroep mogelijk te maken.

c) *Uitzondering*

In ons voorstel bieden wij de rechter de mogelijkheid bij gemotiveerde beslissing af te wijken van de

motivée, lorsque l'affaire en question est manifestement d'intérêt secondaire.

Elle évite ainsi que le juge ne doive également convoquer un mineur pour pouvoir l'entendre à propos d'éléments de faible importance dans le litige qui oppose ses parents ou simplement à propos d'aspects secondaires du problème de la garde ou du droit de visite. Le fondement de la dérogation doit être indiqué explicitement dans la décision du juge. En droit néerlandais, l'obligation d'entendre fait également partie de la règle, mais le juge peut y déroger s'il estime que l'affaire en question est manifestement d'intérêt secondaire (Senaeve, P., « De invoering van het hoorrecht van minderjarigen », in *De hervorming van het jeugdbeschermingsrecht*, Senaeve, P. et Peeters, J. (eds), Louvain, *Acco*, 1994, 133, n° 240).

Le mineur doit être avisé de la décision et il a la faculté de faire appel de celle-ci verbalement ou par écrit, ce qui signifie que le juge est obligé d'entendre les arguments de l'enfant.

d) Formation ciblée de magistrats

Il y a lieu, pour que le droit d'être entendu puisse être appliqué efficacement, de donner une formation ciblée aux juges en matière d'audition d'enfants. Des enquêtes sur le terrain ont révélé que les juges sont souvent réticents à entendre de jeunes enfants. C'est dû au fait qu'ils ne sont pas très familiarisés avec les auditions en général et qu'ils n'ont pas été formés à entendre des enfants ni à interpréter leurs paroles (surtout pas celles des plus jeunes) en particulier.

Nous estimons que l'on ne peut pas tirer argument du manque d'expertise des juges en la matière pour limiter l'exercice du droit de parole par les enfants.

C'est pourquoi nous plaignons pour que l'on donne une bonne formation aux juges, de manière qu'ils puissent acquérir une expertise par eux-mêmes. Le « *Werkgroep artikel 12* » a élaboré, en collaboration avec les centres de soins de santé mentale, à l'intention des juges, un cours spécialisé intitulé « *Hoe hoor ik kinderen?* » (Comment dois-je m'y prendre pour entendre des enfants?) pour les aider à mieux comprendre la psychologie et le développement de l'enfant et pour leur apprendre quelle est la meilleure façon de dialoguer avec des enfants. D'octobre 1994 à octobre 1995, une nonantaine de magistrats de divers arrondissements ont suivi ce cours qui comprenait six sessions.

Nous estimons que les juges qui sont confrontés à des enfants dans la pratique devraient être obligés de suivre une telle formation.

oproepingsplicht, wanneer het een zaak betreft van kennelijk ondergeschikt belang.

Aldus wordt vermeden dat de rechter de minderjarige ook moet oproepen ingeval van vrij minieme geschilpunten tussen de ouders of wanneer het slechts bijkomstige aspecten van de problematiek van gezag of omgang betreft. De afwijkingsgrond moet uitdrukkelijk aangetoond worden in de beslissing van de rechter. Ook in het Nederlandse recht is de verplichting tot horen de regel, maar kan een uitzondering gemaakt worden indien « naar het oordeel van de rechter het een zaak van kennelijk ondergeschikt belang betreft » (Senaeve, P., « De invoering van het hoorrecht van minderjarigen », in *De hervorming van het jeugdbeschermingsrecht*, Senaeve, P. en Peeters, J. (eds), Leuven, *Acco*, 1994, 133, nr. 240).

De minderjarige dient hiervan op de hoogte gesteld te worden en beschikt over de mogelijkheid om bewaar aan te tekenen tegen deze beslissing, mondeling of schriftelijk, wat inhoudt dat de rechter verplicht wordt de argumenten van het kind te horen.

d) Gerichte opleiding van magistraten

Voor een efficiënte hoorrechtpraktijk is het noodzakelijk dat rechters een gerichte opleiding krijgen in het horen van kinderen. Uit praktijkonderzoeken is gebleken dat rechters vaak terughoudend zijn om (jonge) kinderen te horen. Deze terughoudendheid vloeit voort uit een gebrek aan ervaring met het horen en uit het feit dat rechters niet opgeleid werden om dergelijke gesprekken met kinderen te voeren, noch om de woorden van (vooral jonge) kinderen te duiden.

Wij menen dat het gebrek aan deskundigheid geen argument kan zijn om aan de uitoefening van het spreekrecht van kinderen beperkingen op te leggen.

Daarom pleiten wij voor een goede opleiding van rechters die hen in staat moet stellen zelf deskundigheid te verwerven. « *Werkgroep artikel 12* » heeft, in samenwerking met de centra voor geestelijke gezondheidszorg, een gespecialiseerde cursus voor rechters uitgewerkt, met als titel « *Hoe hoor ik kinderen?* ». Die cursus had tot doel de rechters meer inzicht te geven in de psychologie en de ontwikkeling van het kind en hen te leren op welke wijze een gesprek met kinderen het best wordt gevoerd. In de periode oktober 1994-oktober 1995 werd de cursus, bestaande uit zes sessies, in diverse arrondissementen door een negentigtal magistraten gevolgd.

Wij zijn van oordeel dat rechters die in de praktijk met kinderen worden geconfronteerd zouden moeten worden verplicht een dergelijke opleiding te volgen.

e) *Modalités pratiques de l'audition de mineurs*

L'alinéa 6 de l'actuel article 931 du Code judiciaire dispose que le mineur est entendu seul sauf le droit pour le juge de prescrire dans l'intérêt du mineur qu'il devra être assisté.

L'assistance en question peut être apportée au mineur entre autres par une personne qui jouit de la confiance de celui-ci, par un médecin, par un assistant social, par un psychologue ou, éventuellement, par un avocat.

Du point de vue juridique et du point de vue psychologique, c'est une chose extrêmement importante. La présence d'une personne de confiance aura souvent le don de mettre l'enfant à l'aise et il parlera alors plus facilement et plus ouvertement (Deli, D., *l.c.*, n° 26).

Il y a toutefois un aspect moins positif en ce sens que le juge décide souverainement de faire assister ou non le mineur. Or, comme le droit de parole en question est celui dont jouit le mineur, c'est à celui-ci qu'il doit appartenir de décider de l'usage qu'il en fera (Deli, D., *l.c.*, *ibidem*). C'est pourquoi nous proposons que l'on permette au mineur de se faire accompagner d'une personne de confiance. Nous avons choisi d'utiliser le terme « accompagner » parce que « apporter une assistance » a une signification spécifique dans la réglementation sur l'incapacité d'agir du mineur émancipé (Deli, D., *l.c.*, *ibidem*).

Enfin, nous tenons encore à souligner que le juge doit indiquer clairement au mineur au début de l'audition, quel est l'objet de celle-ci. Il faut que le juge puisse se faire une idée à la fois du monde dans lequel le mineur évolue journallement et de l'expérience vécue du mineur dans la situation conflictuelle en question. On n'attend donc pas du mineur qu'il fasse un choix entre son père et sa mère. Il y a lieu de lui indiquer clairement d'emblée que l'on n'attend pas de lui qu'il prenne position. En obligeant un enfant à faire un choix en faveur d'un de ses parents, on le traumatise et on le blesse dans sa volonté profonde de rester loyal vis-à-vis de ses deux parents. Il va sans dire que c'est contraire à l'intérêt de l'enfant.

Le juge doit expliquer au mineur qu'il l'écouterait et que son opinion est importante, mais qu'il lui appartiendra finalement à lui-même de prendre la décision, en sa qualité de juge. L'opinion du mineur est donc importante, mais elle n'est pas déterminante. C'est pourquoi nous prévoyons, dans notre proposition de loi, que le juge accordera, à l'avis du mineur, un « intérêt approprié » compte tenu de l'âge et du niveau de maturité de celui-ci.

e) *Concrete uitwerking van het horen van minderjarigen*

Het zesde lid van het huidige artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek bepaalt dat de minderjarige alleen wordt gehoord, behalve wanneer de rechter in het belang van de minderjarige beslist dat hij moet worden bijgestaan.

Die bijstand aan de minderjarige kan worden verleend door een vertrouwenspersoon van de minderjarige, een arts, een maatschappelijk assistent, een psycholoog, ..., of eventueel door een advocaat.

Zowel vanuit juridisch als vanuit psychologisch standpunt is deze mogelijkheid uiterst waardevol. Door de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon zal een kind vaak meer op zijn gemak zijn en gemakkelijker en meer vrijuit spreker (Deli, D., *l.c.*, nr. 26).

Minder gelukkig is echter dat de rechter soeverein beslist of de minderjarige al dan niet wordt bijgestaan. Gezien het gaat over het spreekrecht van de minderjarige, is het de minderjarige zelf die hierover moet kunnen beslissen (Deli, D., *l.c.*, *ibidem*). Vandaar ons voorstel dat de minderjarige zich kan laten vergezellen door een vertrouwenspersoon. We hebben geopteerd voor de term « vergezellen » omdat het verlenen van bijstand een specifieke betekenis heeft in de handelingsonbekwaamheidsregeling van de ontvoogde minderjarige (Deli, D., *l.c.*, *ibidem*).

Ten slotte willen we er nog op wijzen dat de rechter bij het begin van het onderhoud de minderjarige duidelijk moet maken wat de bedoeling is van dit onderhoud. Het gaat erom dat de rechter inzicht krijgt in zowel de dagelijkse leefwereld van de minderjarige, als in de persoonlijke belevingen van de minderjarige in de problematische situatie. Er wordt van de minderjarige dus niet verwacht dat hij een keuze maakt tussen één van beide ouders. Aan de minderjarige moet van meet af aan duidelijk gemaakt worden dat er geen stellingname wordt verwacht. Het kind verplichten voor één van zijn ouders te kiezen is niet alleen traumatiserend, maar kwetst eveneens het kind in zijn fundamentele loyaliteit jegens zijn beide ouders. Het hoeft geen betoog dat dit indruist tegen het belang van het kind.

De rechter moet de minderjarige verduidelijken dat hij naar hem zal luisteren en dat zijn mening belangrijk is, maar dat hijzelf, de rechter, uiteindelijk de beslissing zal nemen. De mening van de minderjarige is bijgevolg belangrijk, maar niet doorslaggevend. Vandaar de bepaling in ons wetsvoorstel dat de rechter « passend belang » zal hechten aan de mening van de minderjarige, afhankelijk van diens leeftijd en rijpheid.

f) Recommandations relatives au droit d'être entendu

Dans le mémorandum 2010 du Délégué général aux droits de l'enfant et du *Kinderrechtencommissariaat*, le droit du mineur à être entendu est présenté comme une priorité majeure en vue d'améliorer la position juridique des mineurs. Les deux organismes formulent à cet égard les recommandations suivantes:

— garantir effectivement le droit des mineurs à prendre la parole par une législation claire et uniforme;

— introduire une obligation générale de convocation dès l'âge minimal de 12 ans (comme devant les juridictions de la jeunesse);

— rendre obligatoire l'information de tous les mineurs sur leur droit d'être entendus en cas de procédures judiciaires les concernant;

— veiller à ce que les magistrats appliquent effectivement le droit du mineur d'être entendu dans toutes les procédures qui le concernent, lorsqu'il en fait la demande;

— former les magistrats sur la manière adéquate de s'adresser aux enfants et de les écouter afin de pouvoir prendre en considération ce qu'ils expriment.

Par la présente proposition de loi, les auteurs répondent aux diverses recommandations formulées par le Délégué général aux droits de l'enfant et le *Kinderrechtencommissariaat*.

COMMENTAIRE DES ARTICLES

Article 2

Le nouvel alinéa 3 instaure l'obligation, pour le juge, d'entendre le mineur de sept ans accomplis dans toutes les procédures relatives à des litiges le concernant.

L'alinéa 4 concerne l'audition des mineurs qui n'ont pas encore atteint l'âge de sept ans.

Les alinéas suivants définissent les modalités de l'audition des mineurs.

Article 3

Cet article oblige les juges qui ont affaire à des mineurs à suivre une formation ciblée en matière d'audition des mineurs.

Articles 4 et 5

Ces dispositions abrogent les articles 51 et *56bis* de la loi relative à la protection de la jeunesse. L'audition

f) Aanbevelingen met betrekking tot het spreekrecht

In het memorandum 2010 van het Kinderrechtencommissariaat en de *Délégué général aux droits de l'enfant* wordt het spreekrecht voor de minderjarige als een belangrijke prioriteit naar voren geschoven in het kader van de verbetering van de rechtspositie van de minderjarigen. Beide instanties doen hierbij de volgende aanbevelingen :

— het spreekrecht van minderjarigen garanderen met een duidelijke en eenvormige wetgeving;

— een algemene oproepingsplicht invoeren vanaf minimaal 12 jaar (analoog met de jeugdrechtbank);

— het informeren van minderjarigen over het spreekrecht in procedures die hen aanbelangen;

— rechters zouden het spreekrecht moeten toepassen in alle procedures die de minderjarige aanbelangen wanneer die daar zelf om vraagt, en;

— magistraten opleiden in het voeren van gesprekken met minderjarigen met aandacht voor de aangewezen context waarin dit moet gebeuren en voor de modaliteiten.

Met dit wetsvoorstel komen de indieners tegemoet aan de verschillende aanbevelingen van het Kinderrechtencommissariaat en de *Délégué général aux droits de l'enfant*.

ARTIKELSGEWIJZE TOELICHTING

Artikel 2

Het nieuwe derde lid voert de verplichting in voor de rechter om de minderjarige die de leeftijd van zeven jaar heeft bereikt te horen in elk geschil dat op de minderjarige betrekking heeft.

Het vierde lid heeft betrekking op het horen van minderjarigen die nog geen zeven jaar oud zijn.

In de volgende leden wordt de regeling van het horen van minderjarigen verder uitgewerkt.

Artikel 3

Dit artikel verplicht rechters die te maken krijgen met minderjarigen een gerichte vorming te volgen over het horen van minderjarigen.

Artikelen 4 en 5

Deze bepalingen heffen de artikelen 51 en *56bis* van de jeugdbeschermingswet op. Het horen van minder-

de mineurs par le juge de la jeunesse sera dorénavant régie également par l'article 931 du Code judiciaire, tel qu'il aura été modifié par la présente proposition.

*
* *

jarigen door de jeugdrechter wordt voortaan ook geregeld bij artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek, zoals gewijzigd door dit voorstel.

Sabine de BETHUNE.
Martine Taelman.

*
* *

PROPOSITION DE LOI**Article 1er**

La présente loi règle une matière visée à l'article 78 de la Constitution.

Art. 2

À l'article 931 du Code judiciaire, les alinéas 3 à 7, insérés par la loi du 30 juin 1994, sont remplacés par les alinéas suivants :

« Sans préjudice des dispositions légales prévoyant son intervention volontaire et son consentement, le mineur âgé de sept ans accomplis est entendu par le juge ou la personne désignée par ce dernier dans toute procédure le concernant, sauf si le juge estime, par une décision spécialement motivée, que l'affaire dont il s'agit est d'intérêt manifestement secondaire. Le mineur peut interjeter appel contre le refus du juge de l'entendre.

Sans préjudice des dispositions légales prévoyant son intervention volontaire et son consentement, le mineur qui n'a pas atteint l'âge de sept ans peut, dans toute procédure le concernant, être entendu, à sa demande ou sur décision du juge, par le juge ou la personne désignée par ce dernier. Le juge ne peut rejeter la demande dans laquelle le mineur manifeste la volonté d'être entendu que par une décision spécialement motivée et seulement après qu'il a constaté lui-même ou après que la personne qu'il a désignée à cet effet aura constaté que le mineur ne dispose pas de la faculté de discernement requise. Il peut également refuser d'entendre le mineur pour le motif défini à l'alinéa 2. Le mineur peut interjeter appel contre le refus du juge.

Le mineur doit donner suite à la convocation du juge. Il peut toutefois refuser de répondre aux questions. Le juge doit être averti de son refus de répondre au début de l'audition.

L'audition du mineur ne lui confère pas la qualité de partie à la procédure. Un intérêt approprié est accordé à l'avis du mineur, compte tenu de son âge et de son niveau de maturité.

Les parties ne sont pas présentes à l'audition. Le cas échéant, les frais de celle-ci sont partagés entre les parties.

Le mineur est entendu seul à moins qu'il ne se fasse accompagner d'une personne de confiance.

WETSVOORSTEL**Artikel 1**

Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 78 van de Grondwet.

Art. 2

In artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek worden het derde tot het zevende lid, ingevoegd bij de wet van 30 juni 1994, vervangen door de volgende leden :

« Onverminderd de wettelijke bepalingen betreffende zijn vrijwillige tussenkomst en zijn toestemming, wordt de minderjarige die de leeftijd van zeven jaar heeft bereikt, door de rechter of door de persoon welke die aanwijst, gehoord in elk geschil dat hem betreft, tenzij de rechter bij een speciaal gemotiveerde beslissing oordeelt dat het een zaak betreft van kennelijk ondergeschikt belang. Tegen deze weigering van de rechter kan de minderjarige beroep aantekenen.

Onverminderd de wettelijke bepalingen betreffende zijn vrijwillige tussenkomst en zijn toestemming, kan de minderjarige die de leeftijd van zeven jaar niet heeft bereikt, in elk geding dat hem betreft, op zijn verzoek of bij beslissing van de rechter, worden gehoord door de rechter of door de persoon welke die aanwijst. De rechter kan het verzoek van de minderjarige om te worden gehoord enkel weigeren bij een speciaal gemotiveerde beslissing nadat hijzelf of de persoon die hij daartoe heeft aangewezen, heeft vastgesteld dat de minderjarige niet over het vereiste onderscheidingsvermogen beschikt. Hij kan eveneens weigeren de minderjarige te horen om de reden bepaald in het tweede lid. Tegen deze weigering van de rechter kan de minderjarige beroep aantekenen.

De minderjarige is verplicht aan de oproeping van de rechter gevolg te geven. Hij kan evenwel weigeren de vragen te beantwoorden. Deze weigering moet worden meegedeeld bij de aanvang van het onderhoud met de rechter.

Het horen van de minderjarige heeft niet tot gevolg dat hij partij in het geding wordt. Aan de mening van de minderjarige wordt passend belang gehecht in overeenstemming met zijn leeftijd en rijpheid.

De partijen zijn bij het onderhoud niet aanwezig. De daaraan verbonden kosten worden in voorkomend geval over de partijen verdeeld.

De minderjarige wordt alleen gehoord of kan zich laten vergezellen door een vertrouwenspersoon.

L'audition a lieu à un endroit jugé approprié par le juge. Il en est établi un procès-verbal qui comporte un résumé de l'audition et qui est joint au dossier de la procédure, sans toutefois que copie en soit délivrée aux parties. ».

Art. 3

Dans le même Code, il est inséré un article 931*bis*, rédigé comme suit :

« Art. 931*bis*. — Le Roi détermine quelle est la formation particulière que doivent suivre les juges qui statuent sur des litiges concernant des mineurs. ».

Art. 4

L'article 51 de la loi du 8 avril 1965 relative à la protection de la jeunesse, dernièrement modifié par la loi du 13 juin 2006, est abrogé.

Art. 5

L'article 56*bis* de la même loi, inséré par la loi du 2 février 1994, est abrogé.

20 juillet 2010.

Het onderhoud geschiedt op een plaats die door de rechter geschikt wordt geacht. Van het onderhoud wordt een proces-verbaal opgemaakt dat een samenvatting bevat van het onderhoud en dat bij het dossier van de rechtspleging wordt gevoegd, zonder dat evenwel een afschrift ervan aan de partijen wordt bezorgd. ».

Art. 3

In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 931*bis* ingevoegd, luidende :

« Art. 931*bis*. — De Koning bepaalt welke bijzondere opleiding moet worden gevolgd door rechters die oordelen in geschillen die minderjarigen betreffen. ».

Art. 4

Artikel 51 van de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, laatst gewijzigd bij de wet van 13 juni 2006, wordt opgeheven.

Art. 5

Artikel 56*bis* van dezelfde wet, ingevoegd bij de wet van 2 februari 1994, wordt opgeheven.

20 juli 2010.

Sabine de BETHUNE.
Martine Taelman.